

*Т. І. Горпініч, Тернопільський державний медичний університет імені
І. Я. Горбачевського*

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТІВ
ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ
ФАРМАЦЕВТІВ**

Горпініч Т. І.

Структурно-семантична організація текстів для навчання професійно орієнтованого читання фармацевтів

У статті проаналізовано основні лінгвістичні особливості фармацевтичних текстів, зокрема їх структурну організацію, лексичний склад, засоби композиційного вираження. Окрім цього, підкреслюється роль використання у навчальному процесі професійно орієнтованих текстів, які збільшують інтерес студентів до вивчення іноземної мови, здійснена спроба проаналізувати особливості терміносистеми текстів фармацевтичного спрямування. Також досліджено основні функції професійно значущих текстів, розглянуто деякі їх види, окреслено перспективні напрямки дослідження цієї проблеми.

Ключові слова: професійно орієнтоване читання, текст.

Горпинич Т. И.

Структурно-семантическая организация текстов для обучения профессионально ориентированного чтения фармацевтов

В статье проанализированы основные лингвистические особенности фармацевтических текстов, в частности их структурная организация, лексический состав, средства композиционного выражения. Кроме этого, подчеркивается роль использования в учебном процессе профессионально ориентированных текстов, которые увеличивают интерес студентов к изучению иностранного языка, предпринята попытка проанализировать особенности терминотерминосистемы текстов фармацевтического направления. Также исследованы основные функции профессионально значимых текстов, рассмотрены некоторые их виды, обозначены перспективные направления исследования этой проблемы.

Ключевые слова: профессионально ориентированное чтение, текст.

Практична мета навчання іноземної мови реалізується в оволодінні студентами цілою низкою мовленнєвих компетенцій в усній (аудіювання,

говоріння) та письмовій (читання, писемне мовлення) формах у соціально-побутовій, культурній та професійній сферах. Саме тому, щоб підтримати інтерес учнів на заняттях виникає необхідність організації навчального процесу та стимулювання вивчення іноземної мови з урахуванням професійних потреб студента. Читання як вид мовленнєвої діяльності, спрямоване безпосередньо на професійно значущі тексти, завжди повинне нести для читача певний практичний інтерес, зумовлений конкретною, пов'язаною з комунікативною ситуацією потребою.

Проблема професійно орієнтованого читання досить широко розкрита у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі [1; 2; 3]. Зокрема, О. Шерстюк та І. Шульга особливу увагу звертають на розвиток самостійної роботи в процесі навчання читання для професійних цілей, пропонуючи використовувати навчальні матеріали для самостійного вивчення [4, с. 18]. Т. Сальникова зосереджує своє дослідження на проблемах підготовки зрілого читача, формування якого включає в себе розробку технології уміння і стратегій читання у природній комунікації [5, с. 16]. В. Барабанова обґрунтовує концепцію навчання професійно орієнтованого читання іноземною мовою в технічних вузах на матеріалі і науково-технічних та академічних реєстрів [6, с. 30].

Концепція професійно-орієнтованого читання, розроблена Т. Серовою, А. Балахоновим, Л. Шишкиною, розглядають його функції, предметний зміст, психологічні механізми, внутрішню і зовнішню структуру, тезаурусно-цільовий підхід до відбору й організації словника суб'єкта читання [7]. Цілу низку досліджень присвячено аналізу навчання читання лікарів. Проте навчання професійно орієнтованого читання майбутніх фахівців фармацевтичного профілю на сьогодні досліджено недостатньо. Зокрема, проаналізувавши праці вітчизняних та зарубіжних науковців, слід зауважити, що не існує ретельного аналізу професійно орієнтованих текстів для навчання читання фармацевтів, не розроблено цілісної методики навчання розуміння, вилучення і використання інформації з іншомовних джерел.

Метою статті є встановити роль професійно зумовлених джерел при навчанні читання майбутніх фахівців фармацевтичного профілю.

Текст, на думку О. Кубрякової, є твором, який всією своєю архітектонікою й організацією, всіма використаними у ньому мовними засобами і т. д. має забезпечити в адресата формування його ментальної моделі. Предметний зміст тексту, сприйнятий і зрозумілий адекватно, повно і точно, є тим, заради чого читач вступає в опосередковане вербальне спілкування з авторами професійно орієнтованих текстів [8, с. 25].

Лінгвістика тексту розглядає текст як мовленнєвий твір, який відображає паралельне розгортання по вертикалі і по горизонталі синтагматичних і парадигматичних відносин між знаками. Горизонтальний план розгортання думки виражається зовнішнім оформленням тексту, його формальною стороною і забезпечує зв'язність, яка відноситься до лінгвістичної характеристики і створюється різними видами лексико-граматичних залежностей, які забезпечують формальний розвиток думки в тексті [9, с. 13]. Вертикальний план розгортання думки забезпечується семантикою тексту і корелює з такою його властивістю, як цілісність, що є психолінгвістичною категорією. Ці властивості тексту як лінгвістичного та комунікативного утворення забезпечують реалізацію функціонального потенціалу мовленнєвої діяльності читання як засобу інтелектуального відображення суспільства.

Читання фахівця в першу чергу визначається інформативним аспектом пізнавальної та комунікативної функції читання як вербального письмового спілкування. Тому при відборі текстів зі спеціальності як об'єктів навчання читання необхідно звертати увагу на текстотвірні характеристики, відзначаючи ступінь їх інформативного потенціалу, характер функціональної спрямованості, їх сприйняття читачем.

При виявленні предметного змісту й інтерпретації інформації професійно значущих текстів для фахівця вирішальну роль відіграє ступінь засвоєності ним того чи іншого розділу сфери знання, до якого відноситься текст. Зміст тексту є зафіксованим мовними засобами відображенням сегменту екстралінгвістичної

реальності, що була психічним переживанням (змістом) відправника тексту і стає психічним переживанням його реципієнта при сприйнятті. Це переживання є нелінійним і недискретним комплексом інформації, який міститься і в знаках тексту, і в фонових знаннях реципієнта, які актуалізуються цими знаками [10, с. 13].

Якщо звернутися до екстралінгвістичних основ текстів для фармацевтів, то очевидно, що в їх предметному змісті з різних точок зору розкриваються об'єктивно існуючі закономірності, що тим чи іншим чином стосуються лікарського засобу і його різноманітних впливів і взаємодій. При цьому об'єкти вивчення представлені в них відповідно до певної раціонально-логічної організації, з урахуванням цільового призначення того чи іншого тексту. Такі тексти обслуговують потреби галузі охорони здоров'я та наук, які вивчають лікарські засоби та лікарську сировину. Вивченням, отриманням, застосуванням лікарських засобів займаються фармакологія і суміжні з нею науки. Завданнями фармакології є пошук і створення нових високоефективних і безпечних лікарських препаратів. Основним змістом фармакології є фармакодинаміка і фармакокінетика, тобто вивчення взаємодії лікарських речовин з організмом, вивчення механізмів дії ліків та їх рух в організмі, їх метаболізм і виведення; вивчення терапевтичних властивостей речовин різного походження, їх одержання, дослідження, опис різноманітних властивостей, форм, видів і т.п..

Інформаційна функція тексту, який є продуктом інтелектуальної і мовної діяльності людини, визначається його здатністю акумулювати інформацію, будучи одночасно засобом її передачі. Проектуючи положення лінгвістики тексту на аналіз текстів зі спеціальностей, можна стверджувати, що весь їх предметний зміст і є інформацією в значенні терміна теорії комунікації. Вона потенційно несе щось нове, важливе, значуще для реципієнтів, «знімає деяку невизначеність у вже сприйнятих і частково пізнаних предметах і явищах» [11, с. 31]. При цьому їх предметний зміст як інформація, відповідно до теорії комунікації, охоплює ряд проблем: зокрема, проблему нового (невідомого), яка

не може розглядатися без урахування різноманітних факторів: соціальних, науково-теоретичних, тимчасових і т.д. Крім того, інформація цих текстів відрізняється своїм прагматичним призначенням: змістовно-фактуальна, експліцитна за своєю природою (повідомлення про факти, події, процеси), змістовно-концептуальна (повідомляє індивідуально-авторське розуміння відносин між явищами, розуміння причинно-наслідкових зв'язків), і рідше – змістовно-підтекстова (факультативна, прихована) [9, с. 26-27].

За характером наукової інформації, яка в них міститься, професійно орієнтовані тексти поділяють на первинні та вторинні. Первинні спрямовані на передачу нових наукових відомостей, отриманих у процесі досліджень (монографія, стаття, патент, доповідь). Вторинні містять результати аналітико-синтетичної переробки первинних наукових текстів (підручники, реферати, анотації, рецензії, огляди, довідники). Для будь-якого тексту важливо те, як співвідносяться його структурні особливості зі змістовними поняттями і категоріями. Мовна організація тексту містить текстоутворюючі елементи, які співвідносять текст із дійсністю. До них відносяться поняття, які передають зміст, основні зв'язки і відносини, що утворюють логічну основу тексту, спосіб, характер вираження думки [12, с. 134-148]. Тому важливо зрозуміти, *що* в текстовій організації є значимим для процесу осмислення, розуміння, вилучення інформації, *на які* закономірності вираження і розподілу інформації в текстах за фахом необхідно звертати увагу студентам при оволодінні вміннями читання.

Все це робить необхідним звернути увагу на характеристики тексту, які визначають спосіб вираження і розподілу інформації в тексті. До них, безумовно, відносяться стильова і жанрова приналежність тексту, його функціональна спрямованість, спосіб його логічної організації, що виражають, на думку А. Кожина, зв'язок з пізнавальною і розумовою діяльністю автора тексту, що відображають характер «пристосування» до завдань і умов свого функціонування, визначають ступінь інформативності, обробки, клішованості тощо [12, с. 118].

Тексти, в яких закладена активність спеціаліста-фармацевта в його читанні, відносяться до наукового стилю мовлення з його підстилями – власне науковим, науково-технічним, науково-популярним. За М. Жинкіним, думка передається, перш за все, лексичними засобами, які є рушійною силою, що містить смисловий зміст повідомлення [13, с. 117]. Саме вони несуть основне інформативне навантаження тексту. Лексичний склад розкриває значення основних понять, категорій. У текстах наукового стилю мовлення він характеризується великою кількістю спеціальних термінів, які є елементами апарату теорій і концепцій.

Новітнє визначення терміна стверджує, що термін – це динамічне явище, яке народжується, формулюється, заглиблюється в процесі пізнання (когніції), переходу від концепту-мисленнєвої категорії до вербалізованого концепту, пов'язаного з тією чи іншою теорією, концепцією, осмислюючи ту чи іншу сферу знання і (або) діяльності. Крім того, термін визначають і з логічної сторони, висуваючи на перше місце його зв'язок з поняттям. Термін є «матеріалізацією» абстракції об'єкта спеціальної сфери у вигляді лексичної одиниці природної мови [14; с. 21-22].

Терміни відбираються з великою ретельністю для максимально точної передачі думки. Вони поділяються на основні терміни, що позначають головні ідеї системи понять даної галузі знань (тканина, організм, реакція); загальнонаукові поняття і терміни загальної семантики (механізм, система, склад). Спеціальні терміни (базові, похідні, складні) виражають поняття конкретної науки. Їх існує безліч відповідно до величезної кількості об'єктів і предметів наукової та професійної діяльності спеціаліста: гостра кровотеча, шлунково-кишковий тракт і т.п.. Відмінною особливістю медичної терміносистеми є терміни-синоніми латинського походження, які виконують основну вимогу – збереження однозначності. У текстах є і загальнонаукова лексика, що оточує і «обслуговує» терміни. Вона допомагає вичленити, вивести конкретні значення (відтінки) мовних одиниць для точного розуміння думки.

Все це визначає характерну для наукового стилю мовлення рису – інформаційну насиченість.

Службові слова і слова-організатори мають велику питому вагу і забезпечують логічні зв'язки між окремими елементами висловлення: слова-організатори думки, формально представлені сполучниками, сполучними словами, прислівниками, словосполученнями, вступними словами і словосполученнями, безособовими, неозначено-особовими реченнями. Функція цих слів полягає у веденні логічного контексту, а, значить, в об'єктивації предметно-логічних відносин: вони підтверджують, розширюють, обмежують або заперечують наведені вище міркування; вказують на час здійснення, на місце опису дослідження, на послідовність, спрощення або деталізацію аргументації, вводять ілюстрацію аргументації; здійснюють підпорядковуючий та об'єднуючий зв'язок речень. Для читача слова-організатори є маркерами, за якими він судить про характер розподілу інформації, про ступінь її об'єктивності.

Логічні зв'язки текстів знаходять вираження і в їх граматичному складі. Широко вживаються пасивні, безособові і неозначено-особові конструкції, що спрямовують увагу на конкретні факти, які можна описати і пояснити. Синтаксичні структури наукових текстів відрізняються конструктивною складністю. Вони багаті дієприкметниками, інфінітивними зворотами, поширеними означеннями; дуже часто вживаються складносурядні і складнопідрядні речення. Таким чином, при усвідомленні сенсу читач спирається на граматичні конструкції, які виражають логічні міжпредметні зв'язки.

Велике значення для сприйняття, осмислення і розуміння інформації при читанні цілого зв'язного наукового тексту має знання його композиційних характеристик. Багатьма дослідниками відзначалося, що вивчення і розуміння наукових текстів ускладнюється, якщо в них не позначені логіко-композиційні схеми. Композиція як формально-логічний спосіб організації предметного змісту є своєрідним кодом думки, основної тези цілого тексту. Іншими

словами, кожен текст має свою схему розвитку думки. Сприйняти, осмислити, зрозуміти сформульовану думку – значить оголити схему розгортання цієї думки. «Під композицією розуміються не тільки форми співвіднесеності стильових пластів всередині тексту, а й типові схеми розгортання тези» [15; с. 253].

Раціонально-логічні структури безпосередньо співвідносять текст із дійсністю. Основні поняття та їх відносини зумовлені матеріалом, змістом висловлювання. Норму викладу утворюють структури, що відображають реальне (відповідне до протікання процесу в реальності) або логічне групування понять. Структура тексту тому інтегрує змістовно-логічні і формально-граматичні (мовні, стилістичні) елементи.

Засобами мовного вираження композиції є також подільність тексту на змістовні частини і є власне ці частини, композиційні блоки, за Т. В. Матвеевою, під якими розуміють найбільш значущі і великі за обсягом структурно-змістовні частини тексту [16, с. 129]. Зазвичай виділяють заголовок, вступ, основну частину, теж структуровану, і висновок.

Російська дослідниця С. Улітіна під композицією розуміє зовнішню форму тексту, зумовлену зовнішньою структурною організацією, яка передбачає а) організацію, розташування і зв'язок зовні виражених і сприйнятих читачем компонентів тексту, його речень, абзаців, надфразових єдностей, субтекстів; б) зовні виражені композиційні схеми мовленнєвих форм або типів мовлення; в) композицію цілого тексту, що має трикомпонентну структуру; г) зовнішню композиційну організацію джерела інформації великого обсягу у вигляді частин, параграфів, розділів [17, с. 84].

Як приклад розглянемо деякі види професійно орієнтованих текстів. Інструкція лікарського препарату має строго визначений шаблон складання, регламентований вимогами стандартів якості продукту. Інформаційні одиниці описують різноманітні властивості лікарського засобу. У сукупності всі вони є стандартизованою, чітко структурованою схемою використання лікарського засобу. У ній графічно виділені обов'язкові для цього типу тексту розділи:

склад, властивості; область застосування; побічні дії; протипоказання; взаємодія з іншими препаратами; спосіб застосування і дозування; умови зберігання. Кожен розділ містить чітку, конкретну і максимально повну інформацію про предмет опису.

Згідно з вимогами стандартів якості з виробництва лікарських препаратів інструкції щодо їх застосування діляться на інструкції, призначені для фахівців, і адресовані пацієнтам. До особливостей цього типу текстів можна віднести виражену модальність (наказовий спосіб, лексичні засоби – модальні дієслова, модальні слова і вирази), високу частотність вживання речень у пасивному стані, з інфінітивними конструкціями. Інструкції з точки зору логіко-формального членування речення можуть характеризуватися відсутністю присудка, великою кількістю перерахувань. Ці тексти, як правило, перевантажені спеціальною термінологією, яка забезпечує найбільш точне, концентроване й економне визначення наукової думки.

Науково-популярна стаття як один із видів професійно орієнтованих текстів, зазвичай, має конкретні розділи, як й інструкція лікарського препарату. Однак вона менш стандартизована, ніж академічна стаття або інструкція із застосування. Часто в предметному аспекті розділи науково-популярної статті схожі зі змістом розділів інструкцій із застосування лікарських засобів, якщо стаття стосується опису лікарського засобу або рекомендацій щодо лікування захворювань, описів нових методів лікування. Крім цього, тексти такого типу поєднують в собі інформативність із цікавим змістом і доступністю для сприйняття. Іноді вони носять рекламний характер, що також накладає певний відбиток на використані мовні засоби.

Навчальні матеріали характеризуються основними рисами, властивими науковому стилю мовлення. Їх відносять до так званих вторинних текстів. Наприклад, довідники прагнуть до глобального, максимально точного і повного структури вального та систематизуючого опису предмета наукового знання. Спосіб викладу матеріалу в текстах наукового стилю мовлення є логічно обґрунтованим: основна вимога до мови наукової літератури – це

точний і чіткий виклад, опис і пояснення фактів. Головний акцент робиться на логічну сторону інформації. Тому для професійно орієнтованих текстів характерний формально-логічний спосіб викладу, що забезпечує найбільш повну та ефективну інформацію. Значна частина текстів у цій галузі знання відрізняється інструктивним і регламентуючим характером, який продиктований їх комунікативною функцією: вони призначені для опису, характеристики лікарського засобу, для інструктування споживачів щодо використання цього препарату. При цьому, згідно з психолінгвістичними дослідженнями, «структура тексту сприймається реципієнтом через співвіднесення зі структурою ситуації (ситуація як певний рівень знань у відповідній науковій галузі, освоєній реципієнтом), а зміст тексту сприймається через співвіднесення смислового поля читача з системою смислів тексту» [18, с. 80].

Щодо читання як виду мовленнєвої діяльності спеціаліста, то це положення особливо підкреслює таку функцію професійно-орієнтованого тексту як функція розширення, поповнення знань за фахом, зберігання та передачі інформації а, отже, особливу значимість такої його характеристики як інформативність, здатність нести щось нове і прагматично цінне для читача.

Таким чином, текст є джерелом лінгвістичної та професійної інформації, яку фахівець використовує в своєму спілкуванні при породженні висловлювань. Як вербальне письмове спілкування читання фахівця-фармацевта визначається інформативним аспектом його комунікативної та пізнавальної функцій. Інформація, яку несуть тексти фармацевтичного спрямування, відрізняється своїм прагматичним призначенням. Вони відносяться до наукового стилю мовлення з його підстилями (власне науковим, науково-технічним, науково-популярним) і тому характеризуються великою кількістю спеціальних термінів латинського походження, службових слів та слів-організаторів, синтаксичними структурами високої конструктивної складності, чіткою визначеністю композиційної організації. Окрім цього, особливостями професійно орієнтованих текстів для навчання читання

фармацевтів є формально-логічний спосіб викладу, його інструктивний і регламентуючий характер та виражена модальність.

Активне використання у навчальному процесі професійно орієнтованих текстів збільшує інтерес студентів до вивчення іноземної мови. Професійно орієнтоване читання – ефективний метод отримання додаткових знань з обраної професії, а також один із шляхів використання набутих знань у професійній діяльності. Зокрема, у процесі роботи із студентами фармацевтичного профілю, спрямованої на формування фахової термінологічної компетентності, викладач допомагає їм визначити і зрозуміти основні значення професійної термінології, підготувати і забезпечити повне розуміння інформації. Для реалізації цього необхідна подальша розробка цілісної методики навчання розуміння, вилучення і використання інформації з іншомовних джерел.

Література

1. Парсяк О. Н. Навчання читання професійно орієнтованої літератури на початковому етапі в непрофільному вищому закладі освіти / О. Н. Парсяк // Педагогіка, 2006. – Вип. 33. – Т. 46. – С. 154 – 158.

2. Москальская О. И. Грамматика текста. Учеб. пособие / О. И. Москальская . – М. : Высшая школа, 1981. – 194 с.

3. Чернушич А. Є. Використання професійно орієнтованих завдань з метою формування спеціальних вмінь професійно орієнтованого читання студентів-менеджерів при підготовці їх до виконання професійно орієнтованих проектів / А. Є. Чернушич // Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура», 2011. – С. 112 – 114.

4. Шерстюк О. М., Шульга І. М. Навчання читання з використанням дидактичних матеріалів для самостійної роботи в старших класах середньої школи / О. М. Шерстюк, І. М. Шульга // Іноземні мови. – 2003. – № 1. – С. 15 – 19.

5. Сальникова Т. П. Методика обучения чтению: Учебно-методическое пособие для преподавателей и студентов педагогических учебных заведений / Т. П. Сальникова. – М. : ТЦ „Сфера“, 2000. – С. 14 – 21.

6. Барабанова Г. В. Когнітивно-комунікативна модель навчання професійно орієнтованого читання іноземною мовою в немовному вузі / Г. В. Барабанова // Іноземні мови. – 2004. – № 1. – С. 29 – 34.

7. Серова Т. С. Система обучения профессионально-ориентированного взаимосвязанного обучения всем видам речевой деятельности / Т. С. Серова, Л. В. Зайцева, Л. П. Шишкина. – Пермь : Изд. Перм. полит. ин-та, 1990. – 130 с.

8. Кубрякова Е. С. Текст и его понимание / Е. С. Кубрякова // Русский текст. – 1994. – № 2. – С. 18 – 27.

9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.

10. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Международные отношения, 1976. – 298 с.

11. Котюрова М. П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста. (Функционально-стилистический аспект) / М. П. Котюрова. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 170 с.

12. Кожин А. Н., Крылова О. А. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова. – М. : Высшая школа, 1982. – 223 с.

13. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 158 с.

14. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структур / В. М. Лейчик. М. : Либроком, 2009. – 256 с.

15. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М.: Изд-во: Либроком, 2010. – 264 с.

16. Матвеева Т. В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорій / Т. В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Урал. ГУ, 1990. – 172 с.

17. Улитина С. Г. Композиция целого связного текста в профессионально-ориентированном чтении переводчика / С. Г. Улитина // Проблемы языкознания и педагогики: Вестник ПГТУ. – 2007. – № 10. – С. 80 – 88.

18. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста / Ю. А. Сорокин. – М.: Наука, 1985. – 168 с.

Horpinich T. I.

Structural and semantic organization of the texts for teaching professionally oriented reading to pharmacists

The given article analyzes the main linguistic peculiarities of pharmaceutical texts, including their structural organization, lexical structure, means of compositional expression. In addition, the role of professionally oriented texts usage in educational process is emphasized, which increases the interest of students to foreign languages study; an attempt to analyze the features of terminological system of pharmaceutical texts is made. Moreover, the basic functions of professional texts are discussed. Perspective areas of research are outlined.

Key words: professionally oriented reading, text.

Відомості про автора

Горпініч Тетяна Ігорівна – магістр педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов з медичною термінологією Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського. Основні наукові інтереси зосереджені навколо методики формування англomовної професійно орієнтованої компетенції студентів фармацевтичного профілю.

Стаття надійшла до редакції 7.01.2013

Прийнято до друку 25.01.2013